

Texten som självporträtt

Författarjaget i en artikel av Sofi Qvarnström

Lennart Hellspong

Texten ingår i:

Bruhn, Tommy (red.)

BERÄTTELSE, RETORIK OCH MEDIER

TEXTER TILL MINNE AV SOFI QVARNSTRÖM

Serie: Studia Rhetorica Lundensia nr 5

Sida. 37-50

<https://doi.org/10.37852/62.c99>

STUDIA RHETORICA LUNDENSIA 5

Studia Rhetorica Lundensia kan beställas via Lunds universitet: www.ht.lu.se/serie/rhetorical
E-post: skriftserier@ht.lu.se

Copyright The editors and the authors, 2020

All texts from this volume is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

All images are all rights reserved, and you must request permission from the copyright owner to use this material.

ISBN 978-91-89213-04-3 (print)

ISBN 978-91-89213-05-0 (PDF)

<http://doi.org/10.37852/62>

Studia Rhetorica Lundensia 5

ISSN 2002-2018

LUNDS
UNIVERSITET

Texten som självporträtt Författarjaget i en artikel av Sofi Qvarnström

Lennart Hellspong

En gång medverkade jag och Sofi Qvarnström i samma bokprojekt, en antologi om retorisk kritik (Fischer, Mehrens & Viklund 2014). Eftersom vi båda skrev om berättelseanalys placerades bidragen intill varandra. I mitt eget följde jag en strikt mall. Alla iakttagelser pressades in i den. Sofis text var annorlunda, friare och öppnare. Stämde det inte bra med hur hon var som person, tänkte jag? Fullt så enkelt är det förstås inte att vi är våra texter. Ändå kan den här skillnaden tyckas säga något om Sofi liksom den säger något om mig.

Om hur vi röjer oss i det vi skriver berättar författaren Kerstin Strandberg i en intervju i tidskriften *Vi läser* (nr 3, 2018):

För inte så länge sedan var jag och Bo [maken] vid sjön Trekanten. Där såg jag rörelser av en liten fisk, ett flöte hade fastnat på dess rygg. Fisken var övertygad om att den inte blir sedd när den simmar omkring under ytan. På samma sätt tror sig författaren, jag, vara dold av romanformen, men jag inser att hur jag än maskerat mig så ser läsaren mig ändå.

Strandberg talar om skönlitteraturen med dess autobiografiska impulser, men det hon säger kan ju ha en vidare giltighet. Hur är det med författaren till en forskningsartikel? Också där kan vi ju känna närvaron av en personlig identitet. Vi kan tala om ”författarjaget” – fast jag är medveten om att

detta författarjag ibland kan vara mycket utslätat och praktiskt taget helt anonymt.¹

Vad jag tänker på är hur en läsare kan tycka sig höra författarens ”röst” i texten. Vet vi hur hon talar kan det likna hur melodin klingar med när vi läser en tonsatt vers av Evert Taube. Men med ”rösten” menar jag förstås inte bara det akustiska anslaget utan även stämman som ett uttryck för en underliggande personlighet. Hur mycket kan skymtas av den i en text med så starka genrekonventioner som en forskningsartikel? Det är min fråga här.

En liten anmärkning: Jag har funderat över hur jag i fortsättningen ska benämna Sofi Qvarnström. Jag följer det råd jag fick att skriva Qvarnström när jag diskuterar författarjaget och Sofi när jag talar om henne som person.²

Men vad är egentligen detta författarjag? Som allt vi läser är det ju en produkt av texten. I den meningen är det en retorisk konstruktion vilken måste skiljas från något annat, som vi kunde kalla för författarens jag. Endast det senare är en psykologisk realitet. Här ska jag i första hand se på författarjaget, men mot slutet av min artikel försöker jag relatera det till författarens jag.³

Att författarjaget är en retorisk konstruktion betyder förstås inte att den som skriver medvetet skapar ett ”jag” åt sig i texten, även om det också kan ske. I regel är fokus säkert inriktat på själva texten, inte på dess ”jag-effekt”. Men i vissa situationer är jag-effekten nog central. Ett slående exempel på det ger en understreckare av Arne Mellberg (2019). Han skriver om den amerikanske essäisten Susan Sontag att ”hon är fast besluten att skapa sig själv i skrift... gång på gång deklarerar Sontag att hon vill ’konstruera ett starkt jag’ och att hon ’skriver för att bli en annan..’”.

Om författarjagets avgörande betydelse har även Kristoffer Leandoer

---

1 Inom textlingvistik talar man hellre om ”den implicita författaren”. Den termen använder också Sofi Qvarnström.

2 För den här essän har jag haft hjälp av Lisa Källström, som påpekat brister, föreslagit formuleringar och lämnat personupplysningar.

3 Relationen kompliceras bland annat av att författarjaget ibland är en skapelse av två eller flera fysiska författare. Som en homogen agent bakom texten kan författarjaget alltså vara en fiktion.

skrivit apropå Sara Danius (Leandoer 2019): ”Akademisk forskning kan eventuellt leva på sina fakta allenast, menar hon [Danisus]: envar måste riva byggnadsställningar kring texten och leva helt genom den kontakt med publiken som uppnås genom att man väcker intresse för den som talar.”

Hur ska vi nu få grepp om detta författarjag? För att få hjälp med det går jag till Sofi Qvarnström själv, närmare bestämt till hennes bidrag till antologin ovan om retorisk kritik. Det har titeln ”Fiktion som retorik”. Qvarnström uppfattar nämligen fiktion som en speciell form av retorisk handling. Den innebär att etablera ett visst förhållande mellan texten och läsaren – läsaren läser texten *som* fiktion. Implicit i detta ligger förstås att *alla* texter, fiktiva och icke-fiktiva, är retoriska handlingar. Som exempel kan vi ta just forskningsartiklar.⁴

Qvarnström talar om tre funktioner hos en fiktionsberättelse: en *känslomässig/estetisk*, en *konstitutiv* och en *instrumentell*. Den första är hur texten påverkar oss emotionellt. Den andra är hur texten kan bli bärare av ett visst sätt att se på människan och samhället, och den tredje hur texten driver en tes.

Kan vi finna de här funktionerna också hos forskningstexter? Det beror bland annat på hur vi som läsare förhåller oss till dem. Vi *kan* beröras emotionellt av en naturvetenskaplig text eller avnjuta den estetiskt. Vi *kan* se ett ideologiskt avtryck i en text om nationalekonomi. Och de flesta vetenskapliga texter finns en ståndpunkt att ta ställning till.

Utifrån Qvarnströms funktionsmodell tänker jag mig författarjaget som en retorisk konstruktion med tre kompletterande sidor, som tillsammans formar dess auktoritet som retoriskt subjekt. Fast här vänder jag på ordningen. Det rör sig om jagets (1) intellektuella profil, (2) sociala och ideologiska engagemang och (3) emotionella och estetiska hållning.⁵ Låt oss pröva den också på författarjaget i forskarrollen.

4 Själva förutsättningen för deras trovärdighet är ju att *inte* framstå som fiktiva.

5 Inom retoriken finns beröringar med begreppet *ethos* – den manifesterade karaktären; särskilt gäller det för (2), medan (1) och (3) dras mot *logos* (de utsagda tankarna) respektive *pathos* (de visade känslorna).

Författarjaget i forskarrollen

Låt oss se lite närmare på författarjaget i forskarrollen. För att en forskare ska bli trovärdig väger hennes intellektuella profil antagligen tyngst. Dit hör sådana ”forskardygder” som att vara kunnig, kritisk och kreativ, för att nämna tre egenskaper som brukar stå högt i kurs. Andra drag kan ju också värderas, som att vara saklig, metodisk och grundlig. Men jag stannar för de första tre som mer övergripande.

Att framstå som kunnig gäller ju som en norm för författarjaget i många genrer, som till exempel nyhets- och lärobokstexter. Men i forskningstexter ställs ett särskilt krav: att kunnigheten inte bara ska garantera en vederhäftig faktaförmedling utan mer allmänt stå i det vetenskapliga sanningsökandets tjänst.

Med stöd i Aristoteles kunskapssyn skulle vi kunna urskilja tre dimensioner hos en forskarens kunnighet: *episteme*, *techne* och *fronesis*. *Episteme* är ämneskunskaper och *techne* är hantverksfärdighet, som båda är viktiga kännemärken för ett vetenskapligt trovärdigt författarjag. Men *fronesis* är något annat och svårare att placera in i en vetenskaplig referensram. Ordet brukar översättas med ”kloket” och handlar om att kunna ”välja rätt” bland olika möjligheter, när det inte är självklart vad som är bäst. För en forskare kunde det gälla att välja en lovande inriktning eller en lämplig metod bland många tänkbara alternativ. Och göra detta på ett överlagt och omdömesgillt sätt.

Många verksamheter genererar kunskap, men utmärkande för forskning är ett systematiskt tvivel. Den moderna vetenskapen växte ju fram som ett ifrågasättande av vedertagna sanningar. Därför är det viktigt för ett trovärdigt forskarjag att inte bara framstå som kunnigt utan även som kritiskt.

De två egenskaperna är förstas korrelerade. Kritik är inget självändamål. För att utveckla kunskap måste den också vara kunnig, alltså förstå vad den granskar. Och även kunna vändas inåt mot den egna texten, ner till detaljer som att inte slarva med språket eller missa namn och årtal. Också sådana brister skadar författarjaget som inte orkar pröva sig själv.

Forskning handlar om att skapa ny kunskap. Det kan kräva att vara kritisk men också kreativ genom starka idéer, skarpa frågor och självständiga iakttagelser. Det är drag som skiljer forskaren från den blott lärda. Det

går förstås att te sig mer kreativ än man är genom att framföra andras tankar och fynd som egna. Sådant har hänt. Det är *en* sida av det som vi kallar forskningsfusk.

Forskare vill ofta betona sin kreativitet. Kanske fyller de en "lucka" i tidigare forskning. Också att förnya teori och metod kan i och för sig skattas högt. Men kanske med vissa förbehåll om det ter sig alltför avvikande. Det kunskapsvidgande forskarjaget ska synas kreativt men inte våghalsigt normbrytande.

Vad kan vi säga om författarjagets sociala och ideologiska engagemang? Kanske ter det sig ovidkommande eller rentav problematiskt för att konstruera ett trovärdigt forskarjag. Så kan det ju bli om forskningen skiljs från samhället i övrigt som något för sig.

Men ser vi på den moderna vetenskapens framväxt finner vi hur den ställs i samhällslivets tjänst, som ett medel att tekniskt och socialt utveckla människans civilisationsformer och skapa bättre levnadsbetingelser för nationer och folk. En social drivkraft är förstås fortfarande viktig för många forskare. Vi har ju hela forskningsgrenar som kallas för socialvetenskaper och som inte bara studerar samhället som ett distanserat forskningsobjekt utan nästan alltid också relaterar sig till dess praktiska problem och utvecklingsmöjligheter.

I en svensk universitetslärares tjänsteplikter ingår vidare den tredje uppgiften: att verka utåt, mot det omgivande samhället och det just i kraft av sin kompetens som forskare. Också därför kan ett aktivt socialt intresse stärka jaget i en forskningstext.

I sin tur kan engagemanget vägledas av en ideologi - allmänna idéer om samhällets rätta ordning som ger normer för politisk handling. Men kan det skada forskarjagets trovärdighet genom att belasta det med en politisk tendens? Frågan kompliceras av att gränsen kan flyta mellan ideologi och teori, säg i marxistisk och feministisk forskning eller nyliberal nationalekonomi.

Ideologin ger vissa grundläggande premisser för forskningsarbetet, och sådana kan seriös forskning knappast vara utan. Därför kunde det i många fall nog bygga ett starkare författarjag att explicit ge uttryck för en ideologisk förankring. Fast i en dogmatisk form kan det förstås bli ett trubbigt redskap snarare än ett kritiskt instrument.

Vad gäller så för den emotionella hållningen? Att till exempel visa sina känslor inför något, är det passande i en vetenskaplig artikel? Eller undergräver det tilltron till forskarens objektivitet och saklighet? Vi märker här en konflikt mellan *pathos* och *logos*, mellan känsla och förnuft, som särskilt retorikens kritiker har betonat.

Men *pathos* kan också stödja *logos*. Så kan känslighet och inlevelseförmåga vara oumbärliga för en humanistisk forskare. Går det till exempel att analysera ett patetiskt tal eller en lyrisk dikt utan en känslomässig respons? Till det kommer att känslor ofta är drivkrafter bakom forskning. Det kan vara harm och indignation, men också förundran, häpnad, nyfikenhet. För forskarjagets mänskliga trovärdighet kan det vara viktigt ibland att markera sin känslor inför forskningsobjektet.

Vad betyder till sist författarjagets estetiska hållning? Kanske spelar den ingen roll (fast en konstvetare utan estetiska intressen kan te sig som en anomali). Ett annat svar är att den kan vara mycket viktig, eftersom vi genast drar slutsatser om författarens omsorg om sin text utifrån hur väl-skriven den är. Vidare har det estetiska också en kognitiv dimension. Ett bevis kan övertyga genom sin skönhet och en teori genom sin enkelhet och symmetri. Kunskapen organiseras i estetiska former.

Ser vi tillbaka på de uppräknade dragen, så är variationen hos dem inte fri utan starkt bunden till disciplin, medium och genre (forskningsämne, text/föredrag, vetenskap/populärvetenskap). Men också personen spelar en roll. En individ kan excellera i lärdom, trotsa traditionen, spruta idéer, äntra barrikader, öppna sitt hjärta och odla en utsökt stilkonst – fast kanske inte allt på en gång. Medan en annan villigt avstår från det mesta av detta i sitt valda författarjag. Ändå uppträder båda i forskarrollen.

Författarjaget och den retoriska situationen

För att få ett prov på den föfattarröst som jag talade om inledningsvis har jag sett på *en* av Sofi Qvarnströms många läsvärda texter. Jag har valt hennes artikel "Är mediet retoriken? Medieringen av skogsfrågan under år 1894", som ingår i en samling av medievetenskapliga studier *Mediehistoriska vändningar* (Qvarnström 2014). Artikeln ter sig som ett fint exempel

på författarens ämnesmässig bredd: retorik, litteraturvetenskap, medie- och kommunikationsvetenskap och viss mån också ekonomisk-politisk historia.

Artikeln utgår från ett allmänt problem som är centralt för medievetenskapen. Det handlar om mediets (tidningar, böcker, tal) betydelse för hur budskapet formuleras. Finns det fog för en mediedeterministisk hållning, alltså att mediet är starkt styrande för sändarens retorik? Den frågan är förstås viktig också för min lilla studie här. Jag vill ju gärna tänka mig att det finns plats för Sofis egen röst i hennes forskningsartikel, alltså att där ryms något mer än det som restlöst kan knytas till genre och kommunikationskanal.

Det material som Qvarnström undersöker består av tre delar som alla belyser samma tema genom olika medier. Det handlar om hur skogsbolagen under slutet av 1800-talet köper upp bondeskog i Norrland och vad det får för sociala och ekonomiska följder. Vi får möta en ”flygande” korrespondent från vänstertidningen Aftonbladet, som reser runt i norrlandsläna och skildrar böndernas utarmning i en lågande kritik mot skogsbolagens hänsynslösa framfart. Men hans kritik får inte så oemotsagd. I den företagsvänliga Nya Dagligt Allehanda publiceras artiklar i en mer argumenterande och mindre agitatorisk stil som tar skogsbolagen i försvar och pekar på hur de bidrar till Sveriges ekonomiska blomstring. Samma tema återkommer i ett tal i riksdagens andra kammare av före landshövdingen i Västernorrlands län Curry Treffenberg som Qvarnström refererar och citerar från. I starkt ironiska vändningar riktar han sig mot den ”beotiskt förmörkade” bolagskritiken. Förutom i reportage, argumenterade artiklar och riksdagsanföranden förmedlas skogsfrågan också skönlitterärt i noveller av författaren Per Hallström. De skildrar människor i den norrländska skogsbygden utan att ta direkt ställning i den politiska frågan. I stället får dess laddade associationer bli en fond för att teckna typer och karaktärer i en fattig och efterbliven landsända.

Avslutningsvis finner Sofi Qvarnström att de olika medierna (press, tal, bok) påverkar hur budskapet gestaltas. Men de styr inte ensam den retoriska processen. Det finns också plats för den talande eller skrivande individen. Hon skriver: ”Utifrån vad som framkommit i analysen tycks det svårt att hävda att mediet är avgörande för retoriken. Ibland syns större

skillnader i ett och samma medium beroende på genrekonventioner, receptionslogiker eller författarens personliga stil” (s.86)

Qvarnströms artikel skrevs i ett visst sammanhang, inom ramen för ett bokprojekt som från olika vinklar tog upp mediehistoriska problem. På så vis kan själva den retorisk situationen med sina krav på den som yttrar sig där ha bidragit till att prägla ett situerat författarjag – en *persona* eller en form av självframställning som passar i en viss kontext.

För att få ett grepp om dess grundstruktur brukar man skilja mellan tre inslag i en retorisk situation (Bitzer 1968): ett *problem* som söker sin lösning genom en retorisk handling, en *publik* som denna handling riktar sig till och vissa begränsande *villkor* som kan vara knutna till medium, genre etc.⁶

Här är varje bidragsgivares problem att leverera en text som ska passa i antologin men för antologin i dess helhet att placera ämnet mediehistoria på den akademiska kartan, att etablera en viss forskningsinriktning etc.

Till villkoren för de enskilda bidragen hör att hålla sig inom en viss ram för artiklarnas innehåll och utformning (ett gemensamt ”protokoll”). Som kan vara naturlig för historiskt orienterade texter utgår alla från konkreta mediehändelser. Och perspektivet på dessa händelser är hur olika medier samspelar med varandra inom ett större mediesystem.

Ser vi på den föreställda publiken är den nog inte bara kolleger inom facket utan antagligen en bredare akademisk läsekrets. Det kan ha gjort sitt för texternas tillgängliga utformning.

Författarjaget som retorisk agent

Inom textens ram konstituerar sig författarjaget som en retorisk agent, som en instans bakom texten som driver den framåt. Hur sker det i artikeln om retoriken kring bolagen, bönderna och skogen?

Till att börja med har Qvarnström ett intressant material att presentera, men hon nöjer sig inte med det. Hon vill också bidra till antologins över-

---

⁶ Vi har egentligen två retoriska situationer: en för hela bokprojektet och en för den enskilda författaren. Det som i bokprojektet kan ses som anpassningar till den övergripande retoriska situationen (som kraven på bidragen) blir för varje författare till begränsande villkor för hennes egen text.

gripande ämne: hur mening cirkulerar mellan medier. Vi kunde tala om en dubbel blick på stoffet.

De inslag i texten som brukar förknippas med forskningsartiklar (problembeskrivning, teori, metod, resultat, diskussion etc.) presenteras inte under särskilda rubriker var för sig utan varvas smidigt med varandra i anknytning till själva mediehändelsen. Detta fria och öppna sätt att strukturera framställningen finns i alla antologibidragen. De tycks höra till det gemensamma ”protokollet”.

Qvanströms artikel går inte rakt på sin forskningsfråga, som är mediets betydelse för retoriken. I stället väljer den en omväg och börjar med ett citat (från författaren Per Hallström):

Du har väl reda på vår rike man här, sågverksegare, skogsspekulant, allherrs-kare, en Jupiters like både som guldregn och tjur, hjelte i ännu flera små skandalthistorier än den nämnde herrn och lika mycket föremål för fromt intresse vid kaffeborden som de hembakta småbröden på desamma är föremål för aptit – nå väl, konsul Brax hade middag igen, och äfven jag var bjuden.

Här ser vi en lite mer komplicerad retorisk situation än i den omgivande forskningsartikeln. Även i citatet kan vi förstås ana ett författarjag, den retoriska roll eller persona i vilken Per Hallström visar sig i sin text. Men den som direkt talar i texten är inte författarjaget utan ett berättarjag, med egna erfarenheter, värderingar och språkvanor.⁷

För retoriken har upptakten till ett tal eller en text alltid stor betydelse. Traditionellt brukar den tillskrivas tre funktioner: att fånga uppmärksamheten, att öppna för det som ska komma och eventuellt också att skapa välvilja genom en anslående ton. Redan här sticks det ut en krok till läsaren att vi ska bjudas på känslor och dramatik.

I nästa stycke möter vi så författarjaget egen röst:

---

⁷ Eftersom Qvanström använder detta sekundära författarjag (Per Hallström) för sina syften, för att få fram en poäng, får vi ett slags kinesisk ask med författarjag 1 som anvisar en plats för författarjag 2, som i sin tur styr ett berättarjag. Genom det förmedlas ett visst perspektiv på personer och händelser som är relevant för den medieretoriska diskussion som författarjag 1 vill föra i sin text. Samma roll får även övriga citerade röster (fast eftersom de talar i eget namn saknas ett berättarjag där).

TEXTEN SOM SJÄLVPORTRÄTT

1894 var det året då den så kallade Norrlandsfrågan på allvar fördes upp på den dagspolitiska agendan och in i det nationella medvetandet. Ovanstående kortfattade beskrivning räckte för att den läsare som under senvåren stötte på dessa rader i novellen "Vägen till Damaskus" av Per Hallström skulle kunna göra sig en fullödig bild av konsul Brax och hans handel ochandel. Detta dock inte endast på grund av de spefulla beskrivningar och egennamn som berättaren ger honom, utan också beroende på de specifika associationer som de väckte i nittioalets Sverige. Trävarupatronernas Norrland, hotet mot bondeståndet, baggböleri, skogens "slumrande miljoner", kolonialiseringen av det egna landet – dessa och liknande associationer är intimt förbundna med beskrivningen ovan.

Medan berättarrösten i förra citatet är mycket emotionell och för in både sitt eget jag och ett tilltalat du, håller sig forskarjaget själv i bakgrunden. Framför allt är hon inriktad på att sakligt och objektivt ge relevant information. Formen är tät och effektiv. Se t.ex. på hopningen i sista meningen, där ett helt panorama av aspekter på skogsfrågan passerar i en snabb serie av uppräddade nominalfraser.⁸

Som retorisk agent utför författarjaget en rad språkliga handlingar. Hon analyserar, tolkar, definierar, värderar, summerar etc. Och allt detta vävs in i en sammanhängande historisk berättelse. Det narrativa greppet bidrar i hög grad till framställningens flöde

Qvarnström visar gång på gång sin kunnighet genom att stå till tjänst med sakupplysningar som läsaren kan behöva för att förstå det historiska sammanhanget. Beträffande Aftonbladet får vi till exempel fakta om tidningens målgrupp, pris och upplaga och om olika kampanjer som den upplåtit sina spalter för. Likaså omtalas vilka som genomförde motkampanjen i Nya Dagligt Allehanda, vilket syftet var när artiklarna publicerades. Vi får till och med veta på vilken plats de fördes in och om rubriksystem och paratextuella signaler liksom om korrespondenternas status (hög). I allt detta röjer sig författarjagets aktiva närvaro som en vägvisare genom "det förflutnas landskap", som en förklarare, förmedlare och tolk.

---

⁸ Också i språkets små detaljer märks ett skickligt retoriskt handlag. Så förhindrar Qvarnström att det blir för tungt genom att sätta in ett tankstreck efter meningens fundament och summera uppräknigen med ett demonstrativt pronomen.

Värderande omdömen ligger utspridda över hela texten, som ett slags mikroteser. Vi möter påståenden som ”I första artikeln [av Aftonbladets reporter] avslöjas inte den ideologiska udden och den tendentiös tonen omedelbart ...” (s.75). Men medan citatens protagonister polemiserar ivrigt mot utpekade motståndare tycks forskningstexten lita på läsarens villiga samtycke. Hennes framställning har därför mer av lärobokens lugna ton. Och även om hon postulerar premisser som ibland förbisetts inom fältet, visar hon ingen akademisk stridslystnad genom polemik mot andra forskare.

Den verklighet som konstrueras i artikeln ter sig förstälig och möjligt att infoga i en sammanhängande berättelse. Samtidigt är det en medierad offentlighet, där olika meningar om samhället bryts mot varandra och förmedlas genom olika representationsformer.

Genom att citera motstridiga meningar bär texten fram olika sätt att se på samma händelse, det blir en polyfon värld, fast de olika rösterna står inte oförmedlat mot varandra utan vävs samman genom en kommenterande och kontextualiserande författarrelation.

Den blick som författarjaget kastar på det historiska skeendet är en performativ blick. Den är inte bara registrerande (i sitt betraktande av bevarade dokument etc.), den är också konstituerande genom att upprätta en viss typ av ordning och sammanhang (en kreativ insats).

Som texten ser på människan visar de sällan sin sanna natur. Den uppenbaras först efter granskning och tolkning. Det är en delvis maskerad verklighet, och författarjagets uppgift är att se bakom masken. Däri består den kritiska uppgiften som ger det berättande och beskrivande jaget en tydlig forskarroll.

Författarjaget och författarens jag

Vad kan vi mer allmänt säga om författarjaget i artikeln om striden kring skogen? Har det något som skiljer ut det från andra som skriver om liknande frågor? Har det en egen ton och en egen röst? Eller har alla särdrag utplånats av mediet och den retoriska situation med dess pålagda konventioner och krav? Till saken hör att ett ”starkt jag” inte kan framträda ur vad författaren skriver om sig själv – det förhindrar den valda forskarrollen. I

stället formas det helt och hållet av *vad* och *hur* hon skriver om andra saker.

Ser vi på författarjaget som en retorisk konstruktion kan man tycka att en forskningstext borde passa särskilt bra för att tolka den intellektuella profilen. Redan i ämnesvalet visar sig ju ett visst slags forskningsintresse. Därutöver får vi upplysningar om teoretiska utgångspunkter eller ”vetenskaplig ideologi”. Och texten röjer förstås också något om det inskrivna jagets intellektuella färdigheter: förmågan att urskilja ett problem, att ställa intressanta frågor, att få korn på ett lämpligt material, att organisera en framställning på ett klart och överskådligt sätt, att dra slutsatser av sina upptäckter etc.

Ett slående inslag i Qvarnströms intellektuella profil är hennes intresse för olika retoriska uttrycksformer. Hon håller sig inte strikt till skönlitteraturen (även om den kanske fångar henne särskilt) utan söker sig också till andra genrer som journalistik och politisk talarkonst, och hon har de intellektuella redskapen för att hantera dem alla. Ett annat drag är att hon inte nöjer sig med färdiga svar eller oanalyserade begrepp. Det är just en sådan vilja att problematisera som driver texten framåt.

Kan vi också finna ett socialt och ideologiskt engagemang? I första hand märks nog detta indirekt, i de citerade texterna och talen. De är politiska partsinlagor. Qvarnström tar själv inte ställning till om de har rätt eller fel. Men i ämnesvalet och den inlevelsefulla skildringen av åsiktsstriden märks författarens engagemang för medborgerliga frågor.

Qvarnström drar inga paralleller till nutiden. Till exempel avstår hon från att anknyta till den moderna koloialismdiskussionen. Då hade hon kunnat artikulera en ideologisk hållning. Men det kunde samtidigt ha skymt den medieretoriska forskningsfrågan.

Den sociala och ideologiska engagemanget kan förstås också visa sig i själva materialet, i vad som lyfts fram och vad som tonas ned. Qvarnström lyfter fram de politisk-ekonomiska motsättningarna i skogsfrågan. Det röjer en historiesyn med öga för sociala konflikter.

Och hur är det med den emotionella och estetiska hållningen? Artikeln ger många prov på det mänskliga lidande som följde i skogsexploaterings spår. Konkret gestaltas det i de olika citaten. Via dem släpper Qvarnström in andras känslöburna röster i sin egen text. Men det är alltså fiktionen och den narrativa journalistiken som bär den emotionella funktionen, inte den

vetenskapliga relationen som är mer neutral.

Jag funderar på om texten kunde ha skrivits på ett annat sätt, för att ge ännu mer liv åt de personliga öden som skymtar i den. Det hade knappast gått utan skönlitterära grepp (vilket stämmer med teorin att den emotionella funktionen särskilt utmärker fiktion). Men Qvarnström avstår från att gestalta dramatiskt. Det hade passat bättre i en populariserande text.

Samtidigt skriver hon så livfullt att läsaren fångas. Det får väl också sägas vara en emotionell funktion. Här kommer, tror jag, även den estetiska hållningen in. Stilen är klar, ledig och behaglig, med en smidig rytm. Det framkallar läslust. Kanske kan man säga att den emotionella funktionen tonas ned till en estetisk nivå i välskrivna humaniora.

Att göra en bra forskningsartikel är alltså också en estetisk uppgift, för är formen klumpig och oskön hämmas läsningen, ja man lägger kanske texten ifrån sig om det inte är en tvingande plikt att läsa den. Retorikern Cicero ansåg som bekant att en talares plikter var *docere*, lära och informera, *movere*, röra känslorna, och *delectare*, behaga och väcka lust. Och även om *docere* är huvuduppgiften för en facktext är ju de senare dragen också viktiga för läsarens intresse.

Författarjaget som framträder i Qvarnströms forskningsartikel kan förstås inte rakt av kopplas till författarens jag, till den personlighet som vi finner först när vi verkligen lär känna människan Sofi.⁹ Det finns uppenbara skäl till det. När vi möter författarjaget här är det i en begränsad modalitet, skriften. Vi hör ingen röst, vi ser inga gester. Också språket är inpressat i en kod förknippad med forskarrollen. Det är alltså en reducerad person som vi ser i texten. Det är inte ovanligt att någon säger att hon inte känner igen sig själv eller en vän i en skriven text. Det är så mycket som försvinner. Och annat som läggs till, kan vi tänka oss, på grund av textens konventioner.

I den meningen kan vi säga att mediet bestämmer retoriken. Sofi förfogar här inte över alla retoriska verktygsmedel som hon skulle kunna använda för att konstruera sitt sändarjag i exempelvis en muntlig presentation inför en lyssnande publik. För att inte tala om under ett samtal i någon av hennes många roller utöver den vetenskapliga.

Artikeln om skogsfrågan ger oss trots det ändå en glim av människan

---

⁹ Det biografiska felslutet: från texten till författarens jag.

TEXTEN SOM SJÄLVPORTRÄTT

Sofi, av hennes intellektuella bredd, hennes mångsidiga intressen, hennes nyfikenhet, hennes vilja att gå på djupet och inte stanna vid färdiga svar. Och när hon tolkar sina många citat visar hon sin lyhördhet för andras röster. Hon är en lyssnande person. Det fångar något viktigt i hennes ethos.

Jag vet inte hur mycket möda som Sofi har lagt ned på sin text – åtskillig förmodar jag, eftersom den är så omsorgsfullt gjord. Men för mig som läsare känns det som hon skrivit den med lust och glädje, en känsla som sprider sig till mig. Det intrycket av liv och temperament är viktigt för textupplevelsen, för även facktexter möter vi ju som hela människor med både tankar och känslor.

Referenser

- Aristoteles (2012) *Retoriken*. Översättning: Johanna Akujärvi. Ödåkra: Retorikförlaget.
- Bitzer, Lloyd (1968). "The Rhetorical Situation", i: *Philosophy & Rhetoric*, 1, ss.1-14.
- Cronqvist, Marie, Johan Jarlbrink & Patrick Lundell (2014). *Mediehistoriska vändningar*. Lund: Mediehistoriskt Arkiv nr 25, 2014.
- Fischer, Otto, Patrick Mehrens & Jon Viklund (red.) (2014) *Retorisk kritik. Teori och metod i retorisk analys*. Ödåkra: Retorikförlaget.
- Leandoer, Kristoffer (2019) *Danius visade vad romaner gör med världen*. SvD 13/10.
- Mellberg, Arne (2019) *Susan Sontag visste hur man tog sig själv på allvar*. SvD 14/10.
- Qvarnström, Sofi (2014) "Är mediet retoriken? Medieringen av skogsfrågan under år 1894", i: Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink & Patrick Lundell *Mediehistoriska vändningar*, ss.67-92.